
TÜRK BASIN BİRLİĞİ'NİN 1939–1946 ARASINDA GAZETECİLERİN ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİ KURUMLAŞTIRMA GİRİŞİMLERİ VE GÜNÜMÜZE BIRAKTIĞI MİRAS

Hasan ÜSTÜN*

Öz

Türk Basın Birliği (TBB) Türkiye’de gazetecilik mesleğini kurumlaştırmak amacıyla 1939’da kurulmuştur. Basın Birliği Kanunu’nda gazetecilerle en geç 3 ay içinde yazılı mukavele yapılması, ücretli izin ve işten çıkarılan gazeteciye tazminat ödenmesi gibi gazeteciler için en temel mesleki haklar da sıralanmıştır. Ancak bu hükümler, yaptırımları olmadığı için, gazete ve mecmua sahiplerince birer tavsiye gibi görülmüştür. Bu makalenin amacı öncelikle TBB’nin 1939–1946 arasındaki 7 yıllık faaliyet döneminde gazetecilerin çalışma koşullarını iyileştirmek için hangi çalışmaları yaptığını ortaya çıkarmak ve bu çalışmaların neden başarısız olduğu sorusuna yanıt aramaktır. Makalede ayrıca, Basın Birliği Kanunu’ndaki gazetecilerin mesleki haklarından hangilerinin 1952’de çıkarılan ve halen yürürlükte olan Basın İş Kanunu’na taşındığına bakılmıştır. Makalede ağırlıklı TBB’nin çalışmalarıyla ilgili birinci el belgelerden yararlanılmıştır. Makalenin en önemli bulgusunun, gazetecilerin çoğunluğunun, 1939–1946 yılları arasında, aynen bugün olduğu gibi, Basın Birliği Kanunu ile kendilerine tanınan yazılı mukavele, ücretli izin ve işten çıkarıldığında tazminat gibi en temel mesleki haklardan yararlanamamış ve hiçbir kayda ve şarta tabi olmadan gazete sahiplerinin keyfine göre istihdam edilmiş olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Türk Basın Birliği, Mümessiller Komisyonu, Basın İş Kanunu.

TURKISH PRESS UNION’S ATTEMPTS FOR THE INSTITUTIONALISATION OF JOURNALISTS’ LABOUR RELATIONS BETWEEN 1939-1946 AND ITS EFFECTS ON THE IMPLICATIONS TODAY

Abstract

Turkish Press Union (TPU) was founded at 1939, to institutionalize the journalism sector in Turkey. The most fundamental professional rights for the journalists, such as obligation for a written agreement with the journalists in 3 months maximum, paid vacation, ordering compensation for the journalist who is fired were listed at The Press Union Law (PUL). However, as these rules did not have any sanction, they were realized only as advice by the owners of the newspapers and magazines. The aim of this article is, first of all, to reveal the attempts which were done by TPU to improve the working conditions of journalists between 1939 and 1946 and to search for an answer to the question of why these attempts were unsuccessful. In this article it is also investigated which professional and social rights of the journalists have been carried into Press Labor Law from Press Union Law. In this article, mainly first hand documents which are related with TPU were used. It can be said that the most significant finding of this study is to find out that the majority of the journalists did not benefit from the most fundamental rights which were in PUL such as written agreement, paid vacation or compensation for the journalist who is fired, and they were employed without any certain rules or principles as the bosses wanted, like today.

Key Words: Turkish Press Union, Commission of Representatives, Press Labour Law

* Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, hasan_ustun@yahoo.com)

GİRİŞ

Türkiye'de gazetecilerin çalışma ilişkilerini özel olarak düzenleyen ilk metin, gazetecilik mesleğini kurumlaştırmak amacıyla 1938'de çıkarılan 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu'dur. 1936'da çıkarılan İş Kanunu'na 'fikir işçisi' oldukları için dâhil edilmeyen gazetecilerin çalışma ilişkileri 1937'de TBMM'ye sunulan Basın Birliği kanun tasarısında ve bu tasarıyı ele alan Dâhiliye Encümeni'nde göz ardı edilmiştir. Gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleyen hükümler 1938'de çıkarılan kanununa Adliye Encümeni'nde eklenmiştir. Adliye Encümeni, Basın Birliği Kanun metnine üçüncü bir fasıl ekleyerek 'Gazete ve Mecmua Sahipleriyle Bunlarda Çalışan Birlik Mensupları Arasındaki Karşılıklı Münasebetler' başlığı altında sıralanan altı maddede basın iş hukuku açısından gazetecilerin ve onları çalıştıranların hak ve sorumluluklarını düzenlemiş ve bunları uygulama görevini de TBB'ye vermiştir.

Basın Birliği Kanunu, Adliye Encümeni'nin teklif ettiği gibi TBMM'de kabul edilmesine karşın bazıları gazete ve dergi sahibi olan TBB yöneticileri, Basın Birliği Kanunu'ndaki boşlukları gerekçe göstererek bu görevi yerine getirmekte isteksiz davranmıştır. Kanundaki boşlukları gidermek üzere Mümessiller Komisyonu kurulmuş ama Hükümet bu komisyona hakemlik yapmayı reddetmiştir. Çalışmalarını hükümet temsilcisi olmadan sürdüren Mümessiller Komisyonu, mesleğe giriş, mesai, ücret, kıdem ve tazminat gibi gazetecilerin mesleki hak ve sorumluluklarıyla ilgili 'Basın Birliği Kanununun gazete veya mecmua veya ajansta çalışanlar ile bunları çalıştıranlar arasındaki münasebetlere ait maddeleri tatbik hükümleri' başlıklı, detaylı düzenlemeler içeren bir karar metni hazırlamıştır. Ancak bundan sonra kısaca 'Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri' olarak anılan Mümessiller Komisyonu'nun bu kararı da uygulanamamıştır. CHP Müstakil Grubu üyeleri 1945'de gazetecilerin çalışma koşullarını şöyle tasvir etmiştir: "Gazete sahiplerinin keyfine göre istihdam edilen, ücret alan ve hiçbir kayıt ve şarta tabi olmadan işine son verilen gazete işçileri garantisiz ve rizikosu büyük bir mesleğe intisap etmiş insanlardır" (Engineri& Baydar, 1946:330). Bu tasvirde anlaşılabileceği gibi 1939'da faaliyete başlayan TBB, 1945'e kadar gazetecilerin mesleki haklarında TBMM üyelerinin dikkatini çekecek bir iyileşme sağlayamamıştır. TBB, 1946 yılı ortasında da kapatılmıştır.

Bu olumsuz sonuca karşın Basın Birliği Kanunu ve Mümessiller Komisyonu'nun 'Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri' kararı içerik açısından çok önemlidir. Çünkü bu metinler 1952'de çıkarılan ve halen yürürlükte olan 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun taslağı niteliğindedir. Örneğin kısaca 'Basın İş Kanunu' olarak anılan Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanunun adı Basın Birliği Kanunu'nun üçüncü faslının başlığında 'Gazete ve Mecmua Sahipleriyle Bunlarda Çalışan Birlik Mensupları Arasındaki Karşılıklı Münasebetler' ifadesinden uyarlanmıştır. Tablo 1'de görüleceği gibi bu münasebetlerle ilgili gazetecilerin mesleki haklarını düzenleyen hükümlerin önemli bir kısmı da ortaktır (Tablo 1:170). Bu ilişki, hem Basın İş Kanunu'nun gerekçesinde hem de yakın zamana kadar çalışma ilişkileri literatüründe anılmamıştır. Server İskit, Basın Birliği Kanunu metni ve tutanaklarını 1939'da yayınlamasına karşın 40 yıldan fazla devam eden bu ihmale ilk olarak Orhan Erinç dikkat çekmiştir (1993:197-203). TBB'nin gazetecilerin çalışma ilişkileriyle ilgili girişimlerini ve Mümessiller Komisyo-

nu'nun 'Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri' kararını içermeyen Erinç'in bu çalışması Basın Birliği Kanunu'nun gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleyen hükümleri ve gazetecilerle bu kanuna uygun yapılacak mukavelelerde bulunması gereken genel hükümler ile sınırlıdır. Daha sonra sınırlı sayıda yazar TBB'nin bu özelliğini ele almıştır. Bunlardan Atılğan (2001:40–44) ve Şakar (2002:25–27) Erinç'ten aktarmış ve Uzun (2010:137–139) da İskit'in yayınladığı tutanakları kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle gazetecilerin çalışma ilişkileriyle ilgili 1952 tarihli Basın İş Kanunu öncesine dair bilgilerimiz çok sınırlıdır.

Türkiye'de basın mesleğini kurumsallaştırmak amacıyla 1935'te 'Türk Basın Kurumu' adıyla kurulması kararlaştırılan ve 1939'da faaliyete başlayan TBB'nin 7 yıllık uygulamaları da bu amaca yöneliktir. Bu nedenle, daha açıklayıcı bir çözümleme için çalışmanın kavramsal çerçevesi çalışma ilişkilerinin kurumsallaşması olarak benimsenmiştir. Çalışma ilişkileri kavramı, en özlü biçimiyle üretim sürecinde, işgücü içerisindeki farklı statüler arasında kurulan ilişkiler olarak tanımlanmıştır (Makal, 2002:23). Makalede TBB 'basın barosu' olarak nitelendirilmiştir. Çünkü TBB, avukatların meslek örgütü baroya benzer bir fonksiyon ve statüye sahiptir. TBB İstanbul Mıntkasının son ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin ilk başkanı Sedat Simavi de, 1953'te, bazı gazetelerin şahsını eleştiren ve nefret söylemi içeren yayınlarının ancak bir "basın barosu" ile engellenebileceğini yazmıştır.¹ 'Basın barosu' vurgusu ile 'fikir işçisi' gazetecilerin mesleki haklarını korumak için çok önemli yetkiye sahip TBB'nin, Simavi'nin aynı yazısındaki ifadesiyle, 'salahiyesiz ve hiçbir kuvvete istinat etmeyen bir cemiyet' gibi davrandığına dikkat çekilmek istenmiştir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı öncelikle 1938'de çıkarılan Basın Birliği Kanunu ile Türk Basın Birliği'ne verilen gazetecilerin çalışma ilişkilerini kurumsallaştırma görevini yerine getirmek ve gazetecilerin çalışma koşullarını iyileştirmek için TBB'nin 1939–1946 arasındaki 7 yıllık faaliyet döneminde hangi çalışmaları yaptığını ortaya çıkarmak ve bu çalışmaların neden olumsuz sonuçlandığı sorusuna yanıt aramaktır. Çalışmada ayrıca Basın Birliği Kanunu ile Basın İş Kanunu'ndaki ortak hükümleri karşılaştırmalı olarak inceleyerek bugün gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarıyla ilgili yaşadığı sorunların 1940'lara uzanan tarihsel arka planının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu amaçla çalışmamızda öncelikle Hükümet tarafından TBMM'ye sunulan Basın Birliği Kanunu tasarısında yer almadığı halde Adliye Encümeni'nce 'Türk Basın Birliği'ne gazetecilerin çalışma ilişkilerini kurumsallaştırma görevinin neden verildiği' sorusuna yanıt aranmış ve TBB'nin 'basın barosu' olarak kuruluş amacı ve gazetecilerin çalışma ilişkileriyle ilgili görevleri ağırlıkla TBMM tutanakları incelenerek betimlenmiştir. İkinci olarak 'Türk Basın Birliği Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Kurumsallaştırmak İçin Neler Yapmıştır' sorusunun yanıtı araştırılmış ve çoğunluğu birinci el belgelerin içerikleri taranarak TBB Merkez Yönetim Kurulu, TBB İstanbul Mıntkası ve TBB Mümessiller Komisyonu'nun bu konuyla ilgili 7 yıllık faaliyet döneminde yaptığı çalışmalar özetlenmiştir. Üçüncü olarak Türk Basın Birliği'nin gazetecilerin çalışma ilişkilerini kurumsallaştırmak için yaptığı çalışmaların en önemlisi olan TBB Mümessiller Komisyonu'nun 'Basın Birliği Kanunu Tatbik

Hükümleri' karar metninde tanımlanmış gazetecilerin mesleki ve sosyal hakları kapsamlı olarak incelenmiştir. Daha sonra 'Basın Birliği Kanunu'nda Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Düzenleyen Hükümlerin Hangileri Basın İş Kanunu'na Taşınmıştır' sorusuna yanıt aranmış ve her iki kanunun içerikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Son olarak da inceleme döneminde ortaya çıkarılan bulgular analiz edilmiştir.

İnceleme konusuyla ilgili literatür çok sınırlıdır. Bu nedenle makalede ağırlıklı Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us (HTU) arşivinde ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi bulunan ve hepsi ilk kez yayınlanacak konuyla ilgili birinci el belgeler kullanılmıştır. Bu belgelerin en önemlisi TBB Mümessiller Komisyonu'nun 'Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri' karar metnidir. Çalışmada tekil tarama yöntemiyle nitel içerik analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Türk Basın Birliği, meslek odası statüsünde 35 maddelik özel kanunla kurulmuş bir yapıdır. Basın Birliği Kanunu'nun 5. maddesinde TBB'nin kuruluş amacı şöyle sıralanmıştır:

Birliğe dâhil Türk basın mensuplarının maddi, manevi, ferdi ve müşterek menfaatlerini müdafaa ve temin etmek, mesleğin şeref ve vekarını korumak, meslekte inzibat ve intizamı idame etmek, tesanüd duygularını kuvvetlendirmek, gazetecilik mektepleri veya meslek kursları açmak, beynelmilel meslek temasları yapmak, Türk basınına temsil etmek, matbuatı milli maksatlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmak, Cumhuriyetin menfaatlerine hadim kılmaktır.

Yapılan incelemede TBB'nin bu görevlerin çok azını gerçekleştirebildiği; bu çalışmanın konusu olan ve Basın Birliği Kanunu'nda ayrı bir başlıkta ve altı maddede sıralanan TBB'nin gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleme görevini birkaç istisna dışında yerine getiremediği görülmüştür. TBB'nin bu görevle ilgili sınırlı sayıda girişiminden sonuç alamamasının (bazıları Basın Birliği Kanunu'nun hazırlık döneminden kaynaklanan) birden fazla nedeni tespit edilmiştir. TBB'ye gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleme görevinin verilmiş nedeni ve bu görevle ilgili girişimleri ve bunların sonuçlarına dair bulgular birkaç başlıkta şöyle sıralanabilir:

TBB'ye Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Kurumlaştırma Görevi Neden Verilmiştir?

1939'da faaliyete başlayan TBB'nin kuruluş kararı 1935'te toplanan Birinci Basın Kongresi'nde (BBK) alınmıştır. Kongrenin gazetecilikle ilgili iki ana gündemi 'Gazetecilik mesleğinin ve meslektaşların terakki ve inkişaf yolları' ve 'Basın birliği teşkili'dir. Kongrenin dört komisyonundan ikisi 'Meslek' ve 'Basın Birliği'dir. Sonra iki komisyon birleştirilmiş 'Ertik' (meslek) adıyla çalışmalarını tamamlamıştır. Ertik Komisyonu yeni kurulacak kuruma 'Basın Birliği' yerine 'Türk Basın Kurumu' adını önermiş ve ödevlerini şöyle sıralamıştır: mesleğin haklarını, şeref ve disiplinini korumak ve hükümetle meslek mensupları ve basın müesseseleri arasında bağlanım rolünü oynamak. Bu listede 'Mesleğin hakları' ifadesi dışında gazetecilerin çalışma ilişkileriyle ilgili bir vurgu yoktur. Türk basın kollarında çalışanları zorunlu olarak içine alacak bu kurumun gövdesini basıncılığı ertik olarak tanımış olan başyazıcılardan aytaarlara (muhabirlere) kadar yazı ve tercüme işlerinde çalışanlar,

gazete ressamaları, foto ayarları, muhabirler, Ajans genel direktörü, yazıcı, mütercim ve ayarları oluşturacaktır. Bunların dışında teknisyenler, gazete ve ajans idarecileri, dizmenler, klişeciler, makineciler, mecmuacılar ve mecmua yazıcıları, özgür (serbest) yazıcılar, basıcılar (tabiler), basımcılar (matbaacılar), ilancılar ve bayiler başlarında birer temsil komitesi bulunan kollar halinde toplanacaklar ve kurumun yönetim kurulunda temsil olunacaklardır (Birinci Basın Kongresi,1975:31). Bu önerileri Birinci Basın Kongresi de benimsenmiş ve 'Türk Basın Kurumu' kurulması için gazete sahipleri ile gazete yöneticilerinin çoğunlukta olduğu yedi kişiyi görevlendirmiştir.²

Basın Birliği Kanunu tasarısı, kuruluş kararından iki yıl sonra, Başvekâlet Vekili Refik Saydam imzasıyla 13.05.1937'de TBMM'ye sunulurken 1935'te toplanan Birinci Basın Kongresi'nin basını kurum halinde teşkilatlandırma kararı hatırlatılmış ve tasarısı şöyle gerçekleştirilmiştir: "Türk basın mensuplarının haklarını koruyacak, basınımızın kültür seviyesini inkişaf ettirecek ve Hükümetle basın arasındaki memleket çalışmalarını kolaylaştırıp genişletecek böyle bir teşkilatın lüzumuna kani bulunarak 'Türk basın birliği' kanunu Yüksek katınıza sunulmuştur" (İskit,1939:197). Tasarıda, BBK'de kabul edilen 'Türk Basın Kurumu' adı 'Türk Basın Birliği' olmuştur. Hem hükümet tasarısı hem de 05.06.1937 tarihli TBMM Dâhiliye Encümeni mazbatası, BBK'de öngöröldüğü gibi, basının ana gövdesi gazetecilerin yanı sıra basınla ilgili ilan, matbaa ve dağıtım gibi tüm mesleki kolları kapsamaktadır. Her iki metin de TBB üyelerinin çalışma ilişkilerini düzenleyen bir hüküm içermemektedir. Bu konuda sadece 'Birliğin teşekkül maksatları' başlığı altında "iş kanunu dışında kalan birlik mensuplarından basın sahasında çalışanlarla işveren veya vekili arasında iş akdi esaslarını tanzim eylemek; bu münasebetlerden doğan ihtilaflarda taraflardan birinin müracaatı halinde bu ihtilafları gidermeğe çalışmak" ifadesi vardır.

Basın Birliği Kanunu tasarısını 1938 yılı başında gündemine alan Adliye Encümeni, bu ifadeyi metinden çıkarmış ve 'meslek gazetecisi'ni tarif ettiği birinci maddede kanunun kapsamını daraltmıştır. Buna göre TBB'ye yalnız gazete veya mecmuaların intişarında (yayınında) ehemmiyetli rolü olan 'meslek gazetecileri' girecektir. Serbest muharrirlerle, amatör gazeteciler ve gazetelerin idare, muhasebe, abone gibi tali işlerinde çalışanlar TBB haricinde bırakılmıştır. Bu değişiklik kanunun kapsamını yaklaşık olarak 10 bin kişiden 500 kişinin altına düşürmüştür.³ Basın Birliği Kanunu metninde gazete ve mecmua sahipleri ile burada çalışan gazeteciler arasında akitten doğan karşılıklı münasebetlerin tanzimine dair hiçbir hüküm bulunmaması Adliye Encümeni'ne göre esaslı bir noksanlıktır:

Balkan memleketleri de dâhil olduğu halde hemen bütün dünyada bu mesele kanunun vazılarınca [koyanlarca] umumi hükümlerden ayrı ve gazetecilik meslekinin hususiyetlerine uygun bir şekilde teferruatı ile tanzim edilmiştir. Gazetecilik mesleğini tensik [düzeltme] ve tanzim [düzenleme] maksadını istihdaf eden [benimsenilen] bu layihada, gazetecilere aid haklarla, menfaatlere ve vecibelere dair hükümler bulunmaması esaslı bir noksanlıktır (İskit, 1939:199).

Milletlerarası Çalışma Teşkilatı'nın 1928'de yayınladığı "Gazetecilerin Hayatı ve Çalışma Şartları" raporundan (Zaim, 1961:189) 10 yıl sonra Türkiye'de gazetecilik mesleğini kurumlaştırmak üzere hazırlanan TBB kanunundaki bu eksikliği gidermek için Adliye Encü-

meni, tasarıya bir fasıl ilave etmiş ve buraya Türkiye'deki gazete ve mecmuaların 'hususî vaziyetini' de göz önünde tutarak mukavele mecburiyeti, ücretli izin hakkı gibi umumi hükümlerden farklı olarak üç aylık deneme süresi ve işten çıkarmada tazminat gibi zaruri olanlardan ibaret bazı hükümler koymuştur.

Basın Birliği Kanun tasarısı, 28.06.1938 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir. Bu görüşmelerde birinci maddeye 'Türk haber ajansları' ifadesi eklenmiş, *Vakit* gazetesi sahibi ve milletvekili Hakkı Tarık Us'un üç aylık denemenin haber, tashih gibi gazetecilik mesleğinin farklı branşlarında tekrarlanması önerisi reddedilmiştir. Adliye Encümeni sözcüsü Ali Rıza Türel, bu hükmün kanunun sosyal hükümlerinden sıyrılmak ihtimaline karşı bir önlem olduğunu belirtmiştir: "Deneme sureti ile gazeteci istihdamı hakkındaki hükmün müteaddid defalar tatbiki, kanun hükümlerini ölü hükümler haline getirmesi ihtimali vardır ve bu, bazı memleketlerdeki tecrübelerle sabittir" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938:406).

Isparta milletvekili Kemal Ünal'ın TBB merkez idare heyetinin TBB üyeleri için sigorta tesisi görevinin (madde 12/b) bir gün önce kabul edilen Avukatlık Kanunu'nda olduğu gibi mecburi tutulması önerisi de benimsenmemiştir. Baroların uzun zaman önce kurulduğunu hatırlatan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, gazetecilere mecburi sigorta olmamasını verilerin belirsiz olmasıyla açıklamıştır:

Bugün bizim toplamaya çalıştığımız meslek müntesiblerinin [mensuplarının] mebede [başı] ve müntehası [sonu] belli değildir. Kazançları ve sayıları nedir, ekseriye mübtela oldukları hastalıklar nelerdir, bunlar sarih surette malum değildir. Yalnız bildiğimiz bir şey varsa; o da, muharrir meslekine mensub olanların hayatlarının gayri muayyen, açık söyleyeyim atilerinin karanlık olduğudur. Kurduğumuz bu kurum, meslek mensublarını toplayacak, perişan vaziyetten kurtaracak [...] hayatlarını koruyabilecek ve tekaüdlüklerini temin edecek kararlar alacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938: 404).

Gazeteci milletvekillerinin Basın Birliği Kanununun kabulüne çok sevinmiştir. Ziya Gevher Etili'ye göre, adeta devşirme sureti ile yapılan gazetecilik artık "hakiki bir meslek ve faydasını tavzif edecek büyük bir meslek haline inkılâp edecektir" (TBMM Zabıt Ceridesi, 28.06.1938:408). Naşid Hakkı Uluğ'a göre de, kanun, gazetecilere milli maksatlar uğrununda ve rejimin emrinde daha toplu ve daha kuvvetli çalışma imkânı verecek ve mesleki himayeyi sağlayacaktır: "Türkiye'de modern gazetecilik başladığı günden beri bu mesleğe binlerce zekâ girdi; bu memleket evladı her türlü mesleki himayeden mahrum olarak hayatlarını ve sıhhatlerini ve zekâlarını feda ettiler [...]. Gazetecilik ve muharrirlik mesleğinin de kanuni müeyyidelerle sahip olacağı gün geldi" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938: 408).

"Matbuat düşünülürken, gazete sahibi ile gazete muharrirlerini ayrı ayrı düşünmek icab eder" cümlesiyle gazeteciler ile işverenlerinin mesleki çıkarlarının farklı olduğunu itiraf eden Şükrü Kaya da, Basın Birliği Kanunu'nun asıl hedefinin gazetelerde çalışanlar olduğunu açıklamıştır:

Bugün burada mevzu bahis olanlar doğrudan doğruya muharrir sınıftır. Çok bakımsız ve himayesiz kalan bir meslek erbabı olarak içimizde yalnız muharrirler kalmıştır. Bu vaziyetten kendilerini kurtarmak için layık oldukları ve mensub oldukları şerefli mesleklerine kavuşmaları elzemdir. [...] kanunun asıl hedefinin gazeteci de dâhil olduğu halde gazetede çalışan unsurlar olduğunu söyleyeyim, hariçte kalan daha birkaç sınıf basın mensubunu kapsamak ve onları da nizamlamak yakında tahakkuk edecek bir gayemizdir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938: 411).

TBB Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Kurumlaştırmak İçin Neler Yapmıştır?

Türk Basın Birliği'nin kuruluş kongresi, Basın Birliği Kanunu'nun 14 Temmuz 1938'de *Resmi Gazete*'de yayınından bir yıl sonra, 10 Temmuz 1939'de toplanabilmiştir. 1 Ağustos 1939'da üye kaydetmeye başlayan TBB, yaklaşık 7 yıl faaliyet göstermiştir.⁴ TBB'nin kuruluş kongresinde seçilen Merkez İdare Heyeti'nin ilk toplantısında belirlediği dört ana vazifeden üçü gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarıyla ilgilidir. Bir örneği Beyazıt Kütüphanesi HTU Arşivi'nde bulunan 31.10.1941 tarihli TBB Merkez İdare Heyetinin Birinci Alelâde Kongreye Raporu'nda bu dört vazife şöyle sıralanmıştır: 1) TBB'yi kurup çalıştırmak. 2) Gazetecilik mesleğine emniyet ve istikrar kazandırmak. 3) Türk gazetecilerine, mesleki vazifelerini daha tam ve daha iyi görebilmeleri için diğer medeni memleketler gazetecilerinin haklarını temin etmek. 4) Basın yurtları kurmak (1941:1). Ancak TBB, iki yıllık sürede üyelerine yazılı mukavele dahi yaptıramamıştır. *Ulus* gazetesinin mukavele örneğini çoğalttırarak bölgelere yollayan TBB Merkez İdare Heyeti, mukavelelerin süratle akdedilmesini tavsiye etmiş ama sonuç alamamıştır.⁵

TBB Merkez İdare Heyeti'nin 31.10.1941 tarihli faaliyet raporuna göre TBB üye çoğunluğunun gazetecilikte istikrar ve emniyet bulabilmesi için çok ciddi yardım tesislerine ihtiyaç vardır. Çünkü TBB'nin 465 üyesinden 186'sı gazete veya mecmua sahibi, 279'ı ise fikir işçisi gazetecidir ve TBB üyelerinin yaklaşık üçte ikisini oluşturan bu 279 kişiden hiçbirisi kanunlarla "en basit Türk işçilerine teşmil olunan teminata malik değildir." Aynı rapora göre TBB üyesi 279 fikir işçisi gazetecinin 64'ü 30, 65'i 50, 36'sı 75, 46'sı 100 liraya kadar maaş ve ücret almaktadırlar. 200 liraya kadar kazananlar 48 kişi ve 200 liradan fazla kazananlar ise 20 kişidir (1941:2).⁶

TBB üyesi fikir işçisi gazeteciler için emeklilik ve sigorta olanaklarını araştıran Merkez İdare Heyeti, bunun ancak TBB'ye gelir kaynakları sağlanması halinde mümkün olabileceğini tespit etmiştir. TBB Merkez İdare Heyetinin Birinci Alelâde Kongreye Raporu'na göre, sigorta işindeki güçlükler maaşların az ve ücretlilerin taahhütlerini yapamayacak halde olmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin *Ulus* gazetesi vasatı 35 yaşındaki 19 kişi için, vasatı 3250 liralık ve vasatı 20 senelik hayat, maluliyet ve kaza sigortası yapmıştır. Bu hesaba göre, beher bin lira için adam başına senede 70 liradan fazla bir para vermek lazımdır. *Ulus* müessesesi, bu taksitlerin yarısını kendi kasasından ödemeyi kabul etmiştir. Aynı usulü teşmil ve kazancı elli lirayı aşmayan azanın 1000 lira kadar sigorta taahhütlerinin tamamının çalıştıkları müesseseler tarafından ödenmesini temin maksadıyla nizamnameye hükümler konmuştur. Bu amaçla gazete ve mecmuaların ilan, satış ve dağıtım işinin TBB yönetimince yapılması önerileri alan Heyet, hem kanuni düzenleme

gerektirdiği için hem de gazetelerin en hassas gelir davalarına taalluk ettiği (ilgili olduğu) için kendiliğinden bu tür teşebbüslere girmeyi doğru bulmamış, bu konuda TBB'nin ilk olağan kongresinden net bir karar çıkmasını beklemiştir. Devamlı hizmette bulunan fikir işçileri için bir asgari maaş ve ücret baremi oluşturulmasını da gerekli gören Merkez İdare Heyeti'nin bu konudaki çözüm önerisi şöyledir:

[K]afi kazançta bulunan müesseseler '*Ulus*' gazetesinin sahibi olan CHP gibi gerek sigorta gerekse barem işinin fedakârlıklarını kabul ederler. Kazancı müsait olmayanlar için, Basın Birliğince temin edilecek hususi ve resmi ilanlar ve tevzi işinin idaresi gibi gelir kaynaklarından açık kapama yardımı yapılabilir (1941:5).

Bu öneri gazete ve mecmua sahipleri tarafından benimsenmemiştir. 1941 yılında TBB Umumi Kongresi'nde seçilen Merkez İdare Heyetinin çalışmaları arasına alınacak dilekler içinde TBB üyesi çalışanlarla çalıştıranların münasebetlerinde yaşanan anlaşmazlıkların ana nedeni olan yazılı mukavele eksikliği sorunu yer almamıştır. Sadece, son bir yıl içinde zam almamış gazetecilerin maaş ve yevmiyelerine yüzde 20 zam uygulanması, mahalli ihtiyaçlara göre bölge idare heyetleri tarafından asgari bir maaş haddi tayini ve her üç senede bir maaşlara zam icrası da dilekler arasında yer almıştır (İskit, 1943:326). Ayrıca Merkez İdare Heyetinin tekaüt ve yardım sandıkları, hayat sigortası için resmi ve ticari ilanlara aracılık, gazete ve mecmua dağıtımı ile duvar takvimi ve masa bloklarının basımı ve dağıtımı gibi gelir getirici işlerle ilgilenmesi istenmiştir. Bunlardan gazetecilerin maaşlarına yüzde 20 zam kararı kongreden bir yıl kadar sonra TBB Merkez Heyeti Reisi Falih Rifki Atay imzasıyla gazete ve mecmua sahiplerine gönderilen bir mektupla hatırlatılmış ve yapılan ücret artışlarının bildirilmesi istenmiştir (Atay,1942).

Resmi ilan dağıtımı işi sadece resmi ilanları kapsayacak şekilde 8 Mayıs 1943 tarihli bir kararname ile Türk Maarif Cemiyeti'nden alınarak TBB'ye verilmiştir. Bu imtiyaz 1 Haziran 1943 tarihinden itibaren gazete sahiplerinin TBB'yi de ortak ederek kurdukları şirket tarafından kullanılmış ve bu şirketin TBB'ye yaptığı ödemelerin miktarı TBB'nin üye gazeteciler için kurmayı düşündüğü tekaüt sandığının finansmanı ve hayat sigortasının eksiklerini sübvans etmekten uzaktır.⁷ TBB'nin tekaüt ve yardım sandıklarının kurulması ve TBB mensuplarının sigorta edilmelerini temin için TBB'nin gelirinin artırılmasının zaruri olduğunu kabul eden hükümet ise hususi ilanların dağıtım imtiyazının da TBB'ye verilmesini uygun bulmuş ve bu maksatla bir kanun layihası hazırlamıştır (Engineri&Baydar,1946:330). Ancak bu tasarı kanunlaşmamıştır.

TBB'nin gazetecilerin çalışma ilişkilerini kurumlaştırmak için yaptığı en önemli iş TBB üyesi çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla Mümessiler Komisyonu kurması ve bir gazete sahibinin önerisiyle kurulan bu komisyonun ortaya çıkardığı 'Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri' metnidir. 1943 yılı sonunda yapılan TBB'nin İkinci Umumi Kongresine sunulan dileklerin en önemlileri çalışanlarla çalıştıranların münasebetleriyle ilgiliydi. Program Encümeni Raporu'nda toplanan bu dilekler kongrenin son toplantısında müzakere edilmiştir. Raporun dördüncü fıkrasına göre, bu müzakere sonunda alınan kararlar iki konuda yoğunlaşmıştır. Bu kararlardan birincisi mukavele yapmayanların TBB haysiyet divanlarınca takibidir:

Kanunun koyduğu mukavele yapma mecburiyetinin tatbiki pek istisnai bir halde riayet gördüğü öğrenilmiş ve bunun da kanunun mukaveleyi iki tarafın serbest olarak tayin ve tespit edeceğini tasrih etmekten ileri geldiği görülmüştür. Çalışanların çalıştırana karşı şart dermeyan etmekte zayıf kaldıkları bir vakıadır. [...] Kanun hükmünün yerine getirilmesi idare heyetlerinin sıkıca takip etmesi ve buna riayet etmeyenlerin gazete ve mecmua sahibi olsun, çalışanlardan bulunsun haysiyet divanlarınca Birlik maksatlarına aykırı hareket görmeleri lazım gelir (1944:1).

Rapora göre, yapılacak mukavelelerin asgari hadlerle geçerli olmasını sağlayabilmek için İstanbul Mıntıkası İdare Heyetince hazırlanan projenin geliştirilerek her mıntıkadaki her gazete veya mecmua zümrelerindeki çalışanlarla çalıştırana temsilcilerinden oluşacak heyetlerin belirleyeceği birer asgari had esaslı tespit edilmesi görüşü benimsenmiştir. Bu tespitte çalıştırana mali vaziyetleri, çalışanların kabiliyetleri, mesai zamanı, kıdemi ve müesseseye faydası gibi özelliklerin de dikkate alınması ve yeni Merkez İdare Heyetinin bu işi kısa zamanda gerçekleştirilmesi istenmiştir (1944:1).

Program Encümeni Raporu, TBB Umumi Kongresi'nin son toplantısında görüşülüp onaylanacağı esnada gazete sahibi Cihat Baban, TBB üyesi çalışanlarla çalıştırana arasında bir anlaşma zemini bulmak ve çalışanların acil ihtiyaçlarını temin etmek üzere iki taraf mümessillerinin iştirakiyle ve hükümetin hakemliği altında toplanmasını, hükümet bu hakemliği kabul etmediği takdirde müzakerelere bir bitaraf müşahit göndermesini ve bu hususun kongre tarafından hükümete teklif edilmesini önermiştir. Cihat Baban'ın bu önerisi Kongre tarafından kabul edilmiş ve TBB Mümessiller Komisyonu'na çalışanlar adına Lütfü Arif, Said Kesler ve Burhan Felek, çalıştırana adına da Doğan Nadi, Cihat Baban ve Şevket Bilgin seçilmişlerdir.

TBB Merkez Heyeti, Program Encümeni Raporunu ve Mümessiller Komisyonu önerisini Başvekâlet'e bildirmiş ancak TBB'nin 'hakemlik' ricası, serbest bir meslek olan gazetecilikte iki taraf arasındaki anlaşmaların Devlet müdahalesi olmaksızın yapılması gerektiği ifade edilerek reddedilmiştir.⁸ Daha sonra Yargıtay Ticaret Dairesi üyesi Faiz Yürükoğlu 'bitaraf müşahit' olarak komisyona katılmış ve başkan seçilmiştir. İstanbul'da 1944 yılında çalışmaya başlayan Mümessiller Komisyonu'nun gündemi CHP Müstakil Grubu'nun anılan raporunda şöyledir:

Çalışan ile çalıştırana arasında mukavele akdi ve her iki tarafın vecibelerinin tayini, mukavelelerin feshi ve bu fesihten doğan hak ve borçlar, mesleki haysiyete ve vazife ruhuna aykırı mütekebil hareketlerin akıbetlerinin tayini, hastalık, ölüm, doğum, evlenme, mezuniyet ve askerlik hallerinde verilecek ikramiye veya tazminat, gazeteciliğe nasıl intisap edileceği ve ilk girenin alacağı asgari ücret, haber, yazı ve resimlerin mülkiyeti, gazete kapandığı veya hükümet tarafından kapatıldığı takdirde çalışanların vaziyetleri ve mukavelelerinin durumu, çıkacak ihtilafların Mümessiller Komisyonu tarafından tetkiki ve karara bağlanması (Engineri&Baydar, 1946:330).

Mümessiller Komisyonu, yukarıdaki konularla ilgili dokuz maddelik bir anlaşma esasları belirlemiş ve bunu TBB Umumi Kongre Başkanlığına bildirme kararı almıştır. Bu kararda

TBB Kanunu'nda çalışanlarla çalıştıranların serbestçe mukavele yapabileceklerinin belirtilmesi (madde 25) nedeniyle bu konuda TBB Kongresinin alacağı kararların taraflara empozisinin müeyyidesiz kalacağına dikkat çeken Mümessiller Komisyonu, bu boşluğun TBB Kongresinin nizamname yapma yetkisi (madde 8) kullanılarak doldurulmasını önermiştir:

[M]ukavele akdine dair olan kanuni hükmün müeyyidesini teşkil etmek, meselelerin çalıştıran ve çalıştıranlarca imza salahiyetini haiz ve tam yetkili olarak seçilecek üçer temsilciden mürekkep bir anlaşma heyetinde ilişik olarak sunduğumuz tasarı esasları da göz önünde tutularak müzakere edilmesine ve bu heyetçe kabul edilecek şeklin Basın Birliği Kanunu'nun 25'inci maddesinde yapılması emrolunan mukavelenin umumi hükümlerini teşkil etmesine ve tarafların anlaşamadıkları meselelerde seçecekleri bir hakemle, bu hakemlerin seçecekleri üçüncü hakemden ve üçüncü hakemde ittifak edemedikleri takdirde mahalli baro reisinin iltihakı ile teşekkül edecek üç kişilik hakem heyeti kararını önceden selahiyetnamelere şerh vermelerine ve bu bapdaki kongre kararına uymayacak olanların Basın Birliği Kanunu'nun 15'inci maddesinde yazılı (Bu kanunla tespit olunan maksatlara aykırı) hareket etmiş sayılarak Haysiyet divanlarına sevk edilmeleri hususlarının umumi heyetimizce karar altına alınması (...) (Erinç,1992:201).

Çalıştıran temsilcilerince imzalanmamış bu kararın ekindeki, bir yıl sonra hazırlanacak Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri metninde ele alınması önerilen ana temalar CHP Müstakil Grup raporuyla benzerdir: 1) Mesleğe ilk giriş şartları, 2) Mukavele hükümleri, 3) Mukavelelerin feshi, 4) Ücret ve ikramiyeler, 5) Gazetelerin kapanması, 6) Askerlik, 7) Hastalık ve sakatlık halleri, 8) Mezuniyetler, 9) İhtilaflar için tahkim (Erinç, 1992:202–203).

Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri Metninde Gazetecilerin Hangi Mesleki ve Sosyal Hakları Düzenlenmiştir?

Beyazıt Kütüphanesi'ndeki HTU arşivinde bulunan bir çoğaltma metin, Mümessiller Komisyonu'nun bazı üyeleri değiştikten sonra yeniden çalışmaya başladığını ve yukarıda aktarılan karar doğrultusunda çalışmalarını genişlettiğini ortaya koymaktadır. 17 Ekim 1945'li bu metin 'Basın Birliği Kanununun gazete veya mecmua veya ajansta çalışanlar ile bunları çalıştıranlar arasındaki münasebetlere ait maddeleri tatbik hükümleri' başlığını taşımaktadır. Matbaada A5 boyutunda basılmış olmasından ve üzerinde sonradan eklenen sayfa numaraları ve düzeltme notları bulunan ve daha önce ifade edildiği gibi kısaca 'Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri' olarak adlandırılan karar metninin bir broşür olarak çoğaltılmak üzere hazırlandığı anlaşılmaktadır. Metnin başlığının altında ise karar sürecini ve kararın nasıl uygulanacağını özetleyen şu açıklama vardır:

Basın Birliği Kanununun üçüncü faslını teşkil edip gazete ve mecmua sahipleriyle bunlarda çalışan Birlik mensupları arasındaki karşılıklı münasebetlere dair olan hükümlerin tatbiki hususunda esas tutulması icab eden noktaları tesbit etmek üzere İstanbul mıntkasındaki çalıştıran mümessilleri ile çalışan mümessilleri arasında bir müddettir geçen müzakereler neticelenmiş ve umumi olarak bu kanunu tatbik medar olan bir meslek örf ve teamülü tesis edeceği ve hususi olarak da temsil ettikleri zümrelerde bugün çalışmakta olanlar hesabına bir taahhüt vücuda getireceği bakımından aşağıdaki maddelerin gerek Birlik İdare Heyetlerince, gerek Haysiyet Divanlarınca göz önünde tutulmasına oy birliği ile karar verilmiştir (1945:1).

Bu ifadenin devamında Basın Birliği Kanunu'nun çalışanlarla çalıştırılanların iş ilişkilerini düzenleyen altı maddenin her biri için madde numarası ara başlıkta, sonra madde metni ve devamında da 'tatbik hükümleri' ara başlığı altına hükümler eklenmiştir. TBB Kanunu Tatbik Hükümleri metninin sonunda 17 Ekim 1945 tarihi vardır. En sonunda ise muhtemelen TBB Kanunu Tatbik Hükümleri karar metnini hazırlayan Mümessiller Komisyonu üyelerine ait olan şu isimler sıralanmıştır: Kazım Şinasi Dersan, Sedat Simavi, Burhan Felek, Cihat Baban, Lütfi Arif Kamber. Çalıştırılanların temsilcileri Doğan Nadi ve Şevket Bilgin yerine komisyona girdikleri anlaşılan Dersan ve Simavi dışındaki isimler başından itibaren komisyonda görev yapan üyelerdir. Ancak daha önce aktardığımız Mümessil Komisyonu'nun ilk kararında imzası olan çalışanlar temsilcisi Said Kesler ve komisyon başkanı Faiz Yürükoğlu'nun isimleri burada yoktur.

Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümlerinin başlığı dâhil önemli maddeleri, 1952'de çıkarılan ve halen yürürlükte olan 5953 sayılı Basın İş Kanunu'na aktarılmıştır. Bu nedenle ilk kez yayınlanacak karar içeriğini biraz kapsamlı ele almak 1940'lı yıllarda gazetecilerin çalışma ilişkilerinin durumunu ve bugüne kalan mirası anlamak için açıklayıcı olacaktır. TBB Mümessiller Komisyonu'nun hazırladığı Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri'nin birincisi 25. maddeyle ilgilidir. TBB üyesi çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki ilişkilerin Basın Birliği Kanunu Üçüncü Fasıll'daki esaslar dairesinde iki tarafça serbest olarak belirleneceğini ifade eden 25. maddenin tatbik hükümleri üç madde halindedir. Bunlardan ilki, Basın Birliği Kanunu'nun birinci maddesine tasarı TBMM'de görüşülürken eklenen ama bu maddeye atf yapan üçüncü fasıldaki maddelere eklenmesi unutulmuş 'Türk istihbarat ajansları' ifadesiyle ilgilidir. Buna göre gerek 25. maddede gerekse bunu takip eden diğer maddelerde geçen 'gazete ve mecmua sahipleri' ifadesi ajans teşkilatının temsilcilerini de kapsamaktadır (1945:1). 25. maddeyle ilgili ikinci hükümde Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri'nden istifade edebilmek için gerekli olan gazetecilik mesleğine kabul edilme şartları ve üçüncü hüküm ise TBB üyesi gazeteciler için asgari ücret ve fazla mesai ücreti düzenlemiştir.

Gazetecilerin Mesleğe ve TBB'ye Kabul Edilme Şartları Nelerdir?

Kanunda TBB'ye üyeliği zorunlu tutulan fikir işçisi gazeteciler, Türkiye'de çıkan gazete ve mecmualar ve Türk istihbarat ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle devamlı ve muntazam surette çalışarak bu işi kendine meslek edinen kimseler olarak tanımlanmıştır (madde 1). Bu kimselerin TBB üyesi olmadan gazetecilik yapmaları yasaklanmıştır (madde 2). Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri metnindeki 25. madde tatbik hükümlerine göre mesleğe yeni gireceklere ciddi bariyerler konmuştur. Buna göre gazeteci aday, bir gazete, mecmua veya ajansta staj devresini tamamladıktan sonra kurumundan alacağı iyi halini, işini ve bu işteki başarısını kanıtlayan bir belge ile ve kendi el yazısı ile TBB'ye müracaat etmelidir. TBB İdare Heyetinin seçeceği bir tetkik heyeti de gazeteci adayının mesleki liyakatı ile birlikte seciyesi, ahlaki itibar derecesini mesleğe elverişli görmelidir. Sonra TBB mıntika idare heyeti, müracaat eden adayın göreceği hizmete göre kendisinde aranacak bilgi şartlarını ve meslekte ilerleyebilmesi için haiz bulunması gereken vasıf ve kayıtları tespit eder. Tetkik heyeti biri yazılı, biri ağızdan ve aleni

olmak üzere iki kademe yoklama yaparak kanaatini müşahadeye bina eder. Müracaat edenlerin meslekte göreceği hizmete göre, o hizmette çalışan üyelere idare heyetinin seçeceği bir zat tetkik heyetinde bulunur. Adaylar yoklamada muvaffak olup TBB'ye kabulü tekemmül ettikten (kesinleştikten) sonra mesleğe girmiş sayılır (1945:2).

Gazetecilerle Yapılacak Mukavelede Asgari Ücret Ne Kadar Olacaktır ve Mukavele Nereye Bildirilecektir?

Basın Birliği Kanununa göre gazete ve mecmualarda çalışanlarla bunları çalıştıranların sahipleri arasındaki karşılıklı hak ve vecibeler gazetecinin çalışmaya başladığı tarihten itibaren üç ay içinde yazılı bir mukavele ile tespit edilmelidir (madde 26). Bu maddenin tatbik hükmüne göre çalıştırılan, iki tarafça imzalanmış mukavelelerin bir suretini bir hafta içinde TBB'ye vermelidir (1945:3). Çalışanlar ve çalıştıranlar hizmet akdi şartlarını serbest olarak tayin ederler (madde 25). Ancak bu maddenin tatbik hükmüne göre TBB üyesi çalışanlarla çalıştıranlar arasında yapılacak bir hizmet akdinde ücret 80 Türk lirasından aşağı olamaz. Ücrete iki yılda bir yüzde 11 zam yapılacaktır. Bu zamlar ücret asgari haddin bir mislini buluncaya kadar mecburidir. Buna uymayanlar TBB Haysiyet Divanı'na verilecektir. Seksen liralık asgari ücret günlük 8 saatten az olmayan mesai karşılığıdır. Bu nedenle fazla çalışanlara en az maaşı nispetinde münzam (ek) ücret verilecektir (1945:2).

Gazetecilerle Yapılan Mukaveleyi Fesih Şartları Nelerdir?

Basın Birliği Kanunu'na göre, müddeti belirsiz mukaveleler, gazetecinin hizmet süresi beş sene veya daha az olduğunda bir ay, hizmet müddeti daha fazla olduğunda ise iki ay evvel ihbar olunmak şartı ile her iki tarafça feshedilebilir. Mukavele gazete veya mecmua sahibince feshedildiğinde gazeteciye tazminat verilir. (madde 27) Bu hüküm Adliye Encümeni Mazbatasında gazetecilikte iş sahasının darlığı ile açıklanmıştır: "Kendisine yol verilen bir gazeteci, zaten amatör yazıcıların, serbest muharrirlerin, parasız muhabirlerin yardımına mazhar olan diğer gazetelerde kolaylıkla iş bulamaz. Bu itibarla konulan bu hüküm, adalete uygun ve meslek gazetecisine bahş edilen bir teminattır." Tazminatın miktarı, her çalışma yılına karşılık bir maaştan az ve tazminatın yekunu da bir yıllık ücretten fazla olamaz. İhbar sürelerine uymadan mukaveleyi fesheden taraf, diğer tarafın bu yüzden maruz kalacağı bütün zarar ve ziyarı ödemeye mecburdur (madde 27). Bu maddenin tatbik hükümleri şöyledir: 1. Fesih ihbarı yazılı olmalıdır. 2. Süresiz mukavelelerin feshi halinde çalışana ayrıca verilecek tazminat, işinde iken cari olan şekilde ödenir ve aynı ay içinde eski işe muadil bir hizmet teklifinin kabul edilmemesi halinde kesilir. Çalışanın tazminat vermesi halinde ise, geçinmesi aylığa bağlı olanlar için bu tazminattan aylık yapılacak tahsilât safi ücret veya telif hakkının dörtte birini geçemez. 3. Mukaveleyi fesheden üç gün içinde sebebi ile birlikte yazılı olarak TBB'ye bildirmelidir (1945:3).

Gazetecilerle Yapılan Mukaveleyi Hükümsüz Kılacak Sebepler Nelerdir?

Basın Birliği Kanunu'nun 28. maddesinin ilk fıkrası "Gazete ve mecmuanın herhangi bir sebeple neşriyatını tatil etmesi veya mücbir [zorlayıcı] sebepler hudusü [ortaya çıkması], yahut bir tarafın, mukavelelerin idamesini karşı taraf için imkânsız kılacak derecede vahim bir kusuru görülmesi halinde yukarıdaki [27.] madde hükmü tatbik olunmaz." şeklinde-

dir. Bu fıkranın üç maddelik tatbik hükümlerinin birincisinde çalışanlar için mukavelenin idamesini karşı taraf [çalışıran] için imkânsız kılacak kusurlar sıralanmıştır. Çalışanlar için bu kusurlar şunlardır: verilen vazifeyi yapmamak, müessesenin haysiyet ve şerefini kırmak, umumi ahlaka ve meslek haysiyetine aykırı davranmak, mesleği istismar etmek, içki veya mükeyyifata (keyif veren madde) müptelası olmak, iki aydan daha uzun tedavi gerektiren bir rahatsızlığa uğramak, ürettiklerini başka bir yerde yayınlamak ve vazifesinin tabii kaidelerini ihmal ederek gazete, mecmua veya haber ajansının kapatılmasına sebep olmak veya adli veya mesleki takibata uğratmaktır. 28. maddenin ilk fıkrasının tatbik hükümlerinin ikincisinde çalışıranlar için mukavelenin idamesini karşı taraf (çalışan) için imkânsız kılacak kusurlar sıralanmıştır: mukavele hükümlerini yerine getirmemek, çalışandan umumi ahlaka ve meslek haysiyetine aykırı iş istemek ve gazetenin yayın politikasını değiştirmek (1945:4).

Hükümetin Gazete veya Mecmuayı Kapatması Halinde Gazetecilerin Hakları Nelerdir?

Basın Birliği Kanunu'nun 28. maddesinin ilk fıkrasının tatbik hükümlerinin üçüncüsünde de gazete veya mecmuanın veya ajansın neşriyatının tatili (kapatılması) halinde geçerli olacak kurallar sıralanmıştır. Buna göre isim değiştirmek veya bir zarar olmaksızın müesseseyi işler halde devretmek tatil sayılmaz. Tatil gerçekten zarar neticesinde olur ve müessese sahipleri tarafından müddetsiz ve muvazaadan arı olarak kapatılmış bulunursa müddetsiz mukaveleler ve hilafına şart olmadığı halde de müddetli mukaveleler münfesh olur. Bu takdirde hiçbir tazminat bahis mevzuu edilemez (1945:5). Oldukça detaylı yazılan ve kısaca özetlediğimiz bu hükümde gazete ve mecmuaların Hükümet tarafından kapatılması rutin bir uygulama olarak kabullenilmiş ve bu kapatmaların çalışma ilişkilerinde yaratacağı olası sorunlara karşı da önlem alınmıştır. Buna göre, eğer hükümet gazete veya mecmuayı müddetsiz kapatılırsa, sözleşmede fazlası belirtilmedikçe çalışıran çalışana ilk ay için tam olarak ve müteakip iki ay için de yarımşar maaş verecektir. Bu durumda mukavele çalışıran için, gazete açılıncaya kadar hükümleri tatbik edilmemek şartı ile tecil edilmiş sayılacaktır. Hükümetin tatil kararı müddetli ve iki aydan fazla ise, müddetsiz tatil hakkındaki hükümler uygulanacaktır. Hükümetin tatil kararı çalışıranın açık bir tebliğe muhalefet etmesi neticesinde olmuşsa müddetsiz mukavelelerde ihbar müddetlerinde, müddetlilerde müddet bakiyesi için fiili hizmet devam ediyor sayılacaktır. Çalışıran tatillerde, tatilden önceki günün kadrosunu tatil bahanesi ile bozarak bazılarının hizmetine nihayet vermek suretiyle onları bu fıkralar hükmünce hak sahibi olmaktan menedemez (1945:5).

Basın Birliği Kanunu'nun 28. maddesinin ilk fıkrasının tatbik hükümlerinin dördüncüsü ise müessesenin çalışanlara muadili bir iş bulması halinde mukaveledeki bazı mükellefiyetten kurtulabilecekleri belirtilmiştir. Son hükümde, ihbar müddeti içinde çalışmaya mecbur olanların başka bir iş bulabilmesini kolaylaştırmak için haftada bir gün ayrıca izin verilmesi istenmiştir (1945:6). Kanunun 28. maddesinin 2. fıkrası da şöyledir:

Gazete veya mecmuada deneme maksadı ile çalıştırılanların hiçbir ihbara hacet kalmaksızın hizmetlerine nihayet verilebilir. Bundan dolayı tazminat veya zarar ve ziyan ödemek mecburiyeti yoktur. Ancak deneme müddeti üç ayı geçemez ve gazetecinin bir gazete veya mecmuada bu tarzda istihdamı tekerrür edemez.

Bu fıkranın tatbik hükmü ise tek maddedir. Buna göre deneme maksadı ile çalıştırılanlara ücret verilmesi mecburi olmasa da iş yaparkenki zorunlu giderleri ve ulaşım giderleri verilir. Bu surette çalışanların kanuni müddet içinde veya ondan sonra bir kadroya mal edilmesi, o kadroda açık yer bulunmasına bağlıdır, fakat rüçhan hakları vardır (1945:6).

Gazetecilerin Yıllık Ücretli İzin Hakları Kaç Gündür?

Basın Birliği Kanunu'nun 29. maddesi, en az üç senelik çalışana senede 20 gün, hizmeti bundan fazla olanlara senede bir ay ücretli izin öngörür. Bu maddenin tatbik hükümleri yedi başlıkta sıralanmıştır: 1. Mezuniyetlerin zaman ve sırasını çalıştıran tayin ve tespit eder. 2. Görülen işin müteessir olacağını anlarsa çalıştıran, mezuniyetinin bir kısmından veya tamamından vazgeçmesini çalışandan isteyebilir; bu takdirde çalışana kullanamadığı izin günlerine isabet eden miktarı bir kat fazlası ile ödenir. 3. Vazife yapılırken ve sakınılması vazifenin yapılmasından ötürü mümkün olmayan bir sebeple uğradığı hastalık ve kaza hallerinde çalışan yıllık izni dışında izinli sayılır ve kendisine çalışmadığı günlerin istihkakı tam olarak verildiği gibi tedavi masrafı da çalıştıran tarafından ödenir. Tedavi mümkün olmayan hallerde bir tazminat takdir olunur ve tazminat o zamana kadar edilen masraflar ve izinli geçen günler için ödenen ücretler de hesaba alınarak ödenir. 4. Vazifeden ileri gelmeyen hastalık veya kaza hallerinde bir hastane sıhhi heyeti tarafından "nihayet iki ay içinde iyi olur" raporu vermişse, çalışan izinli sayılır. Ancak bu süre kanuni izin süresinin bir misli fazlasını geçemez. 5. Alkol gibi madde bağımlılığı ile ortaya çıkan ya da ilerleyen hastalıklarla malul olan bir çalışana çalıştıran tarafından ne ücretli izin verilir ne de tedavi masrafları ödenir. 6. Olağanüstü hal veya seferberlik dolayısıyla askerlik hizmetine çağırılan yedek er veya subaylar bir buçuk ay müddet için izinli sayılır; bu süre kanuni izinlerinden mahsup olunur. 7. Hastalık veya askerlik dolayısıyla mezuniyette geçen süre sonunda ve bu maniler ortadan zail olduktan sonra o müddetler kadar bir hizmet zamanı geçirmeksizin mukaveleyi feshederek müesseseden ayrılan, fesihten mütevellit zarar ve ziyanlardan başka kanunen hakkı olan mezuniyet müddetlerinden fazla istifade ettiği müddetlere isabet eden tedavi miktarını geri vermekle mükelleftir (1945:6-7).

Gazetecilerin Mukaveleden Doğan İhtilaflarının Hallinde Önce Nereye Başvurulacaktır?

Basın Birliği Kanununun 30. maddesi "Bu fasılda yazılı hükümler hilafına mukavele yapılması caiz değildir. Hizmet akdinden doğan sair münasebetler umumi hükümlere tabidir" şeklindedir. Bu maddenin tatbik hükümleri üç başlıkta sıralanmıştır: 1. Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri, bu karara uygun olarak yapılacak mukavelelerin arkasına umumi hükümler olarak yazılacaktır. 2. Bu anlaşma maddeleri hükmünce çalıştırılan çalışana ödemekle mükellef olacağı herhangi bir vecibe sigorta kabilinden bir tesis ile karşılanmış ise çalışanların oradan elde edeceği menfaat bu anlaşmadakinden eksik olduğu halde çalıştıran ancak farkından mesul olacaktır. 3. Çalışanlarla çalıştıranlar arasında, bu anlaş-

mayla ilgili her türlü ihtilafların halli için iki taraf önce hakem usulüne müracaat edecektir (1945:7).

Basın Birliği Kanunu'ndaki boşlukları gideren ve gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarını kapsamlı olarak düzenleyen Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri metninin akıbeti hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. TBB İstanbul Mıntıkası İdare Heyeti'nin 1945 yılında, TBB İstanbul Bölgesi Kongresine sunduğu bir örneği HTU Arşivinde bulunan faaliyet raporuna göre Mümessiller Komisyonu çalışmaları 'son safhaya' gelmiş ancak çalışan mümessillerinin bazı yeni teklifler koyması üzerine işin neticelenmesi bir müzakere usulünün halledilmesine bağlı kalmıştır (1945:3-4). Ancak CHP Müstakil Grubu'nun basınla ilgili anılan raporuna göre ise Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri metniyle ilgili karar süreci gazete ve mecmua sahipleri temsilcilerinin Mümessiller Komisyonu'ndan çekilmeleri nedeniyle kesintiye uğramıştır: "Etraflıca hazırlanmış bir anlaşma zemini üzerindeki müzakereler, çalıştırnanlar tarafından çalışanlara ödenecek paralar mevzuuna gelince; çalıştırnanların mümessilleri, bundan üç ay evvel arkadaşları ile istişare etmek üzere komisyondan ayrılmışlar ve o günden beri Mümessiller Komisyonu bir daha toplanmamıştır." (Engineri&Baydar,1946:330) Mümessiller Komisyonu Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri kararı nihai imzayı beklerken gazete sahipleri keyfi uygulamalarına devam etmiştir. Örneğin, 1945 yılında Hükümetin kapattığı İstanbul'daki üç gazeteden birisi işçilerine hiçbir ücret ödememiştir (Engineri&Baydar, 1946: 330).⁹

Basın Birliği Kanunu'nda Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Düzenleyen Hükümlerin Hangileri Basın İş Kanunu'na Taşınmıştır?

TBB 1946'da kapatılınca gazetecilerin çalışma ilişkilerinde 1939 öncesinde olduğu gibi tekrar Borçlar Hukuku geçerli olmuştur. 1949'da gazetecilerle birlikte tüm fikir işçileri için bir tasarı hazırlandı ama eksiklikler ihtiva ettiği gerekçesiyle kanunlaşmadı. (Zaim,1961:179) Demokrat Parti, 1952 yılında, fikir işçilerinden gazeteciler için özel bir kanun çıkardı. Sosyal sigortalardan yararlanma ve sendika kurma hakkı gibi yenilikler içeren 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırnanlar Arasında Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun (Basın İş Kanunu) 20.06.1952 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.¹⁰

5953 sayılı kanununun ismi dâhil gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleyen çok sayıda maddesi Basın Birliği Kanunu ve tatbik hükümleri metninden uyarlanmıştır. Diğer bir ifadeyle Basın Birliği Kanunu ve tatbik hükümleri her ne kadar öngörüldüğü gibi uygulamadıysa da Basın İş Kanunu'nun "taslak" metnini oluşturduğu söylenebilir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu isim ve içerik benzerliği yakın zamana kadar gazetecilerin çalışma ilişkileriyle ilgili literatürde göz ardı edildi. Erinç'in (1993) hatırlattığı bu benzerliği Zaim'den (1961:186-187) uyarlayarak oluşturduğumuz Tablo 1'den takip etmek daha açıklayıcı olacaktır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, öncelikle belirtelim ki Basın İş Kanunu'nun tam ismi Basın Birliği Kanunu'nda gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleyen "Üçüncü Fasıl"ın başlığından uyarlanmıştır (Tablo 1:170). İçerik açısından ise Basın İş Kanunu daha kapsamlıdır. Çünkü 35 maddelik Basın Birliği Kanunu'nda gazetecilerin mesleki haklarıyla ilgili sadece deneme süresinin üç ayla sınırlanması, mukavele mecburiyeti, mukavelenin

işverence feshi halinde tazminat, yıllık ücretli izin hakkı gibi zaruri olan konular 6 maddede ana hatlarıyla düzenlenmiş ve bu konuların detayları bir yıl içerisinde yayınlanması öngörülen nizamnameye bırakılmıştır. 'Fikir işçisi' gazetecilerin çalışma ilişkilerini özel olarak düzenleyen Basın İş Kanunu, Basın Birliği Kanunu'nda olmayan kıdem tazminatı, sigorta, ölüm tazminatı, sendika ve (1963 sonrasında) toplu sözleşme gibi yeni mesleki ve sosyal hakları da içermektedir.

İki kanun arasındaki ilişki isim ve içerikle sınırlı değildir. Basın Birliği Kanunu'ndaki gazetecilerin çalışma ilişkilerini düzenleyen hükümlerin uygulamasında görülen sorunların benzeri Basın İş Kanunu'nun uygulamasında da yaşanmıştır. Gazeteciler, yeni kanun ile daha fazla mesleki ve sosyal hak beklerken uygulamada tam tersi olmuştur. 5953 sayılı kanuna göre kurulan İstanbul Gazeteciler Sendikası (İGS), 1953'te Basın İş Kanunu'nun eksiklerinin tamamlanması için çalışma başlatmıştır. 12.02.1954'te 6253 sayılı Kanunla Basın İş Kanunu'nun 10, 20 ve 28. maddeleri değiştirilmiş ve ücretlerle ilgili üç madde eklenmiştir (Zaim,1961:181). 29.06.1954'te kurulan Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası(TGSS) da, kendileri aleyhine hükümler içerdiğini düşündükleri Basın İş Kanunu'nda yapılmasını istediği değişiklikleri bir muhtıra hazırlayarak 18.02.1955'te Hükümete Reisine sunmuştur. HTU'da bulunan 'Basın Mesleğinde Çalışanlar ile Çalıştranlar Arasındaki Münasebetlerin Yeni Esaslara Göre Tanzimi Hakkında Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın Dileklerini Muhtevi Muhtıradır' başlıklı 15 sayfalık metindeki taleplerden bazıları; mukavele mecburiyetinin hafifletilmesi, kıdem tazminatının 1952 sonrasında hasredilmesi, fesihte ihbar müddetinin azaltılması, denemenin tekrarlanması, mülkü amire mukavele bildirimini kaldırılmasıdır. Bunlarla ilgili kanun maddeleri değiştirilmese de uygulamalarının hafifletildiği söylenebilir. Çünkü İGS'nin Basın İş Kanunu'nun eksiklerini ve mesleğin diğer sorunlarını ele almak için düzenlediği Türkiye Gazeteciler Konferansı'na sunduğu raporda sıralanan sorunlar bu varsayımı doğrular niteliktedir. Örneğin rapora göre mukavele ile ilgili sorunlar şöyledir:

Birçok gazete sahibi gazetecilerle mukavele yapmamışlardır. Kanun mukavelenin yazılı olmasını emrettiği halde bazı işverenler hala mukavelenin sözlü olduğunu ileri sürmektedirler. Çalışma Bakanlığı, çeşitli ikazlara rağmen bütün gazetecilerin yazılı mukavele ile çalışıp çalışmadıklarını incelememiştir. Haklarında zabıt tutulan gazetelerin evrakları savcılığa havale edildiği halde hiçbir netice alınamamıştır (Türkiye Gazeteciler Konferansı, 1955:21).

İGS raporundaki tatil, fesihte tazminat, tip mukavele, mesleki sigorta, bir maaş ek ücret, asgari ücret ve yaptırımların artırılması gibi konularda değişiklik taleplerine başbakan Adnan Menderes tepki göstermiş ve İGS'yi kapatmakla tehdit etmiştir (Üstün, 2000:17-21). Tercihini gazete sahiplerinden yana kullanan Menderes döneminde sonuç alamayan İGS, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yasama yetkisini kullanan Milli Birlik Komitesi üyelerini ikna ederek, 04.01.1961 tarih ve 212 sayılı Kanunla Basın İş Kanunu'nda önemli tadilat yapılmasını sağlamıştır. Gazete sahiplerinin tepkiyle¹¹ karşıladığı 212 sayılı kanun ile yapılan tadilat, İş Kanunu ve 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun çalışanlara sağladığı haklara ilave külfet getirmiş değildir. Sadece eski hak ve külfetler gazeteci lehine inkişaf

ettirilmiştir (Zaim,1961:181). Gazetecilerin çalışma ilişkilerini dengeleyen en önemli gelişme 1963'te çıkarılan 275 sayılı toplu sözleşme, lokavt ve grev kanunu ile başlamıştır. O tarihte Türkiye Gazeteciler Sendikası adını almış olan İGS, gazetecilik iş kolunda ilk toplu sözleşmeyi 1 Şubat 1964'te *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde imzalamıştır (Şakar, 2002:131). Bu örgütlü ilişki İş Kanunu'na göre Basın İş Kanunu'ndaki bazı eksikliklerin telafisini sağlamıştır. Örneğin 5 yıl çalışma şartına bağlı kıdem tazminatı sözleşmelerde İş Kanunu'ndaki gibi 1 yıl olarak uygulanmıştır. (Şakar,2002:132) Toplu sözleşmeler 1970lerin sonuna kadar başarıyla yapılmış ama 1980 askeri darbesi sonrasında, 1961 öncesine dönmeye başlamıştır. 1990lı yıllarda toplu sözleşme olanağını büyük ölçüde yitiren Türkiye Gazeteciler Sendikası, 1995'te Anadolu Ajansı'nda yaptığı toplu sözleşmeyi teşmil yoluyla 16 gazete ve haber ajansında uygulatabilmiştir (Şakar,2002:133). Diğer bir ifade ile TBB'nin *Ulus* gazetesinde yapılan sözleşmeyi tüm gazetelerde imzalatma girişimi 1995'te bir defaya mahsus olarak Bakanlar Kurulu kararı ile uygulanabilmiştir. Bu teşmil kararı gazeteciler lehine son siyasal destek olmuştur.

Örneğin Oktay Ekşi ve bir grup milletvekilinin Basın İş Kanunu'ndaki yaptırımların artırılması ve eksiklerinin giderilmesi talebiyle 20.11.2011'de TBMM'ye sunduğu kanun teklifinin gerekçesine göre, mesleki ve sosyal haklar bakımından gazetecilerin bugünkü durumu 1940'lardan farksızdır. Basın İş Kanunu'na uymayan işverenlere 200 lira ceza öngörüldüğü için, bu kanunun uygulama alanı daralmıştır. Öyle ki Türkiye'deki yaklaşık 75 bin medya çalışanından sadece 4 bin kadarı 5953 sayılı kanun kapsamındadır:

Nitekim halen yazılı, görsel ve işitsel basınla internet gazeteciliği dünyasında 212 sayılı yasaya tabi olması gerekenlerin sayısı tahminen 75 bin olduğu halde, bunların –gerçekçi olduğuna inandığımız- bir tahmine göre ancak yirmide birinin çalıştığı iş yeriyle '212 sayılı yasa' hükümlerine göre yapılmış sözleşmesi vardır. Kalan gazetecilerin ya hiç sözleşmesi–dolayısıyla sosyal güvencesi–yoktur veya 'İş Kanununa göre' düzenlenmiş sözleşmeyle görev yapmaktadır. [...] Yasanın yaptırımının yetersizliğine ek olarak [...] güçlü bir 'sendika'nın olmayışı/olamayışı yüzünden 212 sayılı yasa, fiilen yok mesabesinde (Ekşi, 2011).¹²

Bugün uygulanma oranı yüzde onun altında olan Basın İş Kanunu'nun 1952'den günümüze kadar 60 yılı aşan uygulama deneyimlerinin gazetecilerin çalışma ilişkilerinin kurumsallaşmasına katkısı tartışılmaz. Bunda 1963'ten 1970'lerin sonuna kadar etkin olan ve 1980'lerden sonra tasfiye edilen her iki tarafın sendikaları aracılığı ile imzaladığı toplu sözleşmeli dönem ayrı bir incelemeyi hak edecek kadar önemlidir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öncelikle belirtmek gerekir ki TBB'nin 7 yıllık faaliyet döneminde gazeteciler, Basın Birliği Kanunu ile kendilerine tanınan yazılı mukavele, ücretli izin ve işten çıkarıldığında tazminat gibi en temel mesleki haklardan yararlanamamış ve hiçbir kayda ve şarta tabi olmadan gazete sahiplerinin keyfine göre istihdam edilmiştir (Engineri & Baydar, 1946:330). Burada Hükümetin gazete kapatma yetkisini sık sık kullandığı bir dönemde gazetecilik

mesleğini kurumlaştırmak amacıyla çıkardığı Basın Birliği Kanunu'nun gazetecilerin en temel mesleki haklarıyla ilgili hükümleri neden uygulanamamıştır sorusu sorulabilir. Bu soruya TBB'nin 7 yıllık çalışmalarıyla ilgili erişilebilir kaynakların sınırlılığı nedeniyle henüz kesin bir cevap vermek zordur. Ancak bu çalışmada ilk kez kullanılan belgelerden yola çıkarak Basın Birliği Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde gazetecilerin kötü çalışma koşullarında bir değişiklik olmamasında siyasal iktidarın gazete ve mecmua sahiplerinden yana tavrının belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Basın Birliği Kanunu ile gazetecilere tanınan mesleki ve sosyal hakları kısmen Anadolu Ajansı ve *Ulus* gazetesi gibi kendi denetimindeki basın işletmelerinde uygulatan siyasal iktidar, sahiplerinin çoğu TBMM üyesi olan ve CHP'nin politikaları doğrultusunda yayın yapan gazetelerin çalışanları söz konusu olduğunda 'tarafsız' kalarak gazete sahiplerinin çıkarlarını desteklemiştir. TBB'nin 1939-46 aralığındaki gazetecilerin çalışma ilişkilerini kurumlaştırma girişimleri, gazete ve mecmua sahiplerinin direnci nedeniyle sonuçsuz kalsa da dönemin çalışma ilişkilerini sınırlı da olsa anlamamıza kaynaklık edecek uygulama örnekleri daha fazla ilgiyi ve daha ayrıntılı araştırmayı hak etmektedir.

Siyasal iktidarın gazete ve mecmua sahiplerinden yana ağır basan tavrı TBB dönemi ile sınırlı değildir. Demokrat Parti, CHP'nin ihmal ettiği gazetecilere 1952'de çıkardığı Basın İş Kanunu ile en temel mesleki ve sosyal hakları tanımıştır. 1954'te TGSS'yi kuran gazete sahipleri 1955'te Hükümete verdiği bir muhtıra da bu hakların geri alınmasını istemiştir. Örneğin 1938'te Hakkı Tarık Us'un itirazına karşın Basın Birliği Kanunu'na konan üç aylık deneme süresi, 1955'te TGSS'nca benzer gerekçelerle eleştirilmiştir. Bu muhtıra sonrasında ise başbakan Adnan Menderes, Türkiye Gazeteciler Konferansı'nda Basın İş Kanunu ile ilgili sorunları dile getiren İGS'yi kapatmakla tehdit etmiştir. İGS'nin Basın İş Kanunu'ndaki iyileştirme talepleri 1960'ta Demokrat Parti'yi iktidardan uzaklaştıran askeri yönetim tarafından gerçekleştirilse de gazeteciler mesleki ve sosyal haklarından ancak 1963 sonrası başlayan toplu iş sözleşmeleri ile yaygın olarak yararlanabilmiştir. Ancak 1980 sonrasında toplu iş sözleşme olanağını kaybetmeye başlayan gazetecilerin büyük çoğunluğu bugün, 1940'larda olduğu gibi, en temel mesleki ve sosyal haklarından mahrum ve gazete sahiplerinin keyfine göre çalışır durumdadır. Gazetecilerin sendikal örgütlenmeleri zayıf ve Basın İş Kanunu'na uymayan işverenlere uygulanacak ceza semboliktir. Türkiye'deki yaklaşık 75 bin medya çalışanından sadece 4 bin kadarı 5953 sayılı kanun kapsamındadır. Bu gazetecilerin önemli bir kısmı da 1940'larda olduğu gibi devlete bağlı Anadolu Ajansı çalışanıdır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'de mesleki ve sosyal haklardan yoksun çalıştırılan gazeteci oranı 1940'lardan günümüze azalmamıştır.

Son olarak, TBB'den günümüze gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarıyla ilgili uygulamalara bakarak bugün yaşanan olumsuz çalışma koşullarıyla ilgili bir iyileşme için sadece evrensel içerikler taşıyan kanun yapılmasının yeterli olmayacağını, bu iyileşme için hem bu kanunu uygulama iradesine sahip bir hükümete hem de gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarını güvenceye alacak toplu sözleşme yapabilecek güçte bir sendikal örgütlenmeye de ihtiyaç olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

SON NOTLAR

- 1 Sedat Simavi, Hürriyet gazetesinde, 2. Dünya Savaşı'nda ABD'deki gazetecilik meslek örgütlerinin kendi kendilerinin polisliğini yaparak 'memlekete muzır elemanları' kustuğunu hatırlatarak Türkiye'de benzer bir amaçla kanuni gazeteciler barosuna şiddetle ihtiyaç olduğunu yazmıştır (1953:1).
- 2 Hükümetle müştereken kanun ve nizamname taslaklarını hazırlayacak heyet üyelerinin isimleri ve temsil ettikleri kurumlar şöyledir: Mecdi Sadri Sayman (Ankara'daki muhabirler adına), Kerami Kurtbay (T. Matbuat Birliğinden), Falih Rıfkı Atay (*Ulus* gazetesi yazarı), Hakkı Tarık Us (İstanbul Basın Kurumu Başkanı ve *Vakit* gazetesi sahibi), Haydar Rüştü (*Anadolu* gazetesi sahibi), Nurettin Artam (Ankara'daki serbest yazıcılar adına), Naşit Uluğ (*Yurd* gazetesi temsilcisi). CHP ve devlet kurumları temsilcileri de ihtiyaç kadar bu heyete katılacaktır (Birinci Basın Kongresi, 1975: 54).
- 3 Tahsin Demiray, İstanbul Matbaacılarını temsilen katıldığı Birinci Basın Kongresi'de TBB'nin kapsamıyla ilgili "On bini geçecek olan koskoca bu meslek camiasının böyle dağınık bir halde bırakılmasını doğru görmüyorum" ifadesini kullanıyor (Birinci Basın Kongresi, 1975:50).
- 4 TBB'nin 30 Mayıs 1946'da lağvedilinceye kadar yaptığı çalışmaları üç ana başlıkta sıralanabilir. Birincisi üye kaydı, genel kurullar ve örgütsel faaliyetlerdir. İkincisi resmi ilanların dağıtım imtiyazının kullanılması ve basın baloları düzenlenmesi gibi gelir getirci faaliyetlerdir. Üçüncüsü TBB Nizamnamesi, Basın Kartı Nizamnamesi ve Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri gibi mevzuat çalışmalarıdır. Bunların dışında TBB İstanbul Mıntkası'nın ilk başkanı Hakkı Tarık Us Basın Birliği Kanunu'nu açıklamalı olarak yayınlamıştır. (Us,1939) 20 Derste Gazetecilik kitapçığının (de Jouvenel,1940) Türkçe çevirisi dışında TBB'nin gazetecilerin mesleki eğitimiyle ilgili bilinen bir çalışması olmamıştır.
- 5 TBB Merkez İdare Heyetinin Birinci Alelâde Kongreye Raporu 'Dilekler' Eki, 31.10.1941.
- 6 TBB'nin 1941 yılı kayıtlarına dayanan bu rakamlar dönemle ilgili bilinen rakamların altındadır. Örneğin Türkiye Gazeteciler Konferansı'nda sunulan İstanbul Gazeteciler Sendikası (İGS) üyelerinin ücretleriyle ilgili bir ankete göre 1939 yılında kıdemli muhabir 100, bir-iki yıllık muhabir 60 lira almaktadır (1955:35). Yukarıda aktarılan TBB kayıtlarına göre ise 279 gazeteciden 64'ü, İGS'nin açıkladığı en düşük rakam 60 liranın yarısı olan 30 lira ücret almaktadır. Bu farkın kaynağı İGS'nin 1955'te yaptığı anketin hatalı olmasından kaynaklı değilse gazeteciler TBB'ye bildirdikleri maaşlarına ek olarak prim benzeri bir ödeme almış olmalıdır.
- 7 TBB'nin resmi ilan dağıtım imtiyazı uygulamasının ayrıntıları Türkiye'de Devletin Yazılı Basına İlan ve Reklâm Dağıtım Politikaları ve Basın İlan Kurumu Örneği başlıklı çalışmamızda kapsamlı olarak ele alınmıştır (Üstün, 2010:38-48).
- 8 TBB'nin Hükümetten Mümessiller Komisyonu'na hakemlik talebiyle ilgili yazışmalardan TBB İkinci Umumi Kongresi Program Encümeni Raporunun Dördüncü Fıkrası, Cihat Baban'ın önerisi, TBB'nin dilekçesi ve Selim Sarper'in Hükümet'e havale yazısı için bkz: BCA, 030 10 85 561 6.
- 9 1945 yılı Aralık ayındaki TBB İstanbul Mıntkası Kongresinde başkanlığa Sedat Simavi seçilmiştir. Yeni yönetimin ilk çalışmalarından birisi gazeteci adayı stajyerlerin tespiti olmuştur. Başkan Sedat Simavi imzasıyla 26.01.1946'de Hakkı Tarık Us'un ortağı olduğu *Haber* gazetesine gönderilen yazıda Haber müessesesinde stajyer olarak çalışmakta olanların ve bundan sonra çalışacakların bir ay içinde ve ayrılanların da 15 gün içinde TBB İstanbul Bölge Reislğine bildirilmesi istenmiştir. Bir kopyası HTU Arşivi'nde bulunan bu mektubun TBB İstanbul Mıntkası'ndaki tüm gazete ve dergilere gönderilmiş olması muhtemeldir.

- 10 Fikir işçilerinden öncelikle gazetecilere özel kanun çıkarılmasının nedeni 1950 seçimlerinde ve sonrasındaki ilk yıllarda basının kazandığı itibarın etkisi olabilir (Zaim,1961:180).
- 11 Basın İlan Kurumu Kanunu'nun 9 Ocak, 212 sayılı kanunun da 10 Ocak 1961'de Resmi Gazete'de yayınlanması *Aksam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul* ve *Yeni Sabah* gazetelerinin 3 günlük yayın boykotuyla karşılandı. Boykotu kırmak için üç gün *Basın* gazetesini yayınlayan İGS, 10 Ocak tarihini 'Çalışan Gazeteciler Bayramı' olarak kutlama kararı almıştır (Üstün:116).
- 12 Basın İş Kanunu'nda iyileştirme yapmak için 1961'de çıkarılan 212 sayılı Kanun gazeteciler arasında 5953 sayılı Basın İş Kanunu anlamında anılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Atay, F.R. (09.11.1942). *TBB Merkez Heyeti Reisi ve Ankara Mebusu Falih Rifki Atay İmzasıyla Gazete Sahiplerine Gönderilen 86 Sıra Nolu Yazışma Örneği*. Ankara: TBB Merkez Heyeti; HTU Arşivi
- Atılğan, S. (2001). *Türk Basın Sendikacılığında Gazetecilerin Yasal Hakları*. İstanbul: Bas Haş
- Basın Birliği Kanun Layihası ve Dâhiliye ve Adliye Encümenleri Mazbataları*. (28.06.1938). Zabıt Ceridesi. Ankara: TBMM.
- Basın Mesleğinde Çalışanlar ile Çalıştiranlar Arasındaki Münasebetlerin Yeni Esaslara Göre Tanzimi Hakkında Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın Dileklerini Muhtevi Muhtıra*(18.02.1955). İstanbul:Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası. Çoğaltma. HTU Arşivi. 1–15.
- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştiranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki 5953/212 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanunla İlgili Yasa Önerisinin Gereği*. (20.11.2011). www.oktayeksi.com.tr.
- Basın ve Yayın Hakkında CHP Meclis Grubu Komisyon Raporu* (29.03.1944). Ankara: TBMM, 1–9.
- Birinci Basın Kongresi 25 Mayıs 1935*, (1975), Ankara: Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü.
- de Jouvenel, R.(1940). *20 Derste Gazetecilik*, Çev.: Nebil S. Altuğ. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Ekşi, O. (2011). 212 Sayılı Yasada Değişiklik Öngören Yasa Önerisi (1 Aralık 2011 tarihinden beri "Adalet Komisyonu"nda beklemekte), Retrieved September 25, 2013 from <http://www.oktayeksi.com.tr>
- Engineri, Ş.& Baydar, N. (1946). Basın ve Yayın İşleri. *CHP Büyük Kurultayının 10 Mayıs 1946 Olağanüstü Toplantısına Sunulan CHP Müstakil Grup Raporu ve Ekleri* (325- 336). Ankara: TBMM Basımevi.
- Erinç, O. (1992–1993). Gazetecilerin Çalışma Koşulları İle İş Güvencelerinin İlk Belirlenişine İlişkin Notlar. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 197-204.
- İskit, S. (1943). *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Ankara: Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü.
- Makal, A. (2002). *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946–1963*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Simavi, S. (28 Ocak 1953). Basın Barosu, *Hürriyet Gazetesi*, 1716, 1.

- Şakar, M. (2002). *Basın İş Hukuku Gazetecilerin Çalışma İlişkileri*. İstanbul: Beta Basım.
- TBB İdare Heyetinin Birinci Alelade Kongreye Raporu (31.10.1941)*. Ankara: TBB. Çoğaltma, Beyazıt Kütüphanesi HTU Arşivi.
- TBB Mümessiller Komisyonunun Basın Birliği Kanununun Gazete veya Mecmua veya Ajansta Çalışanlar ile Bunları Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlere Ait Maddeleri Tatbik Hükümleri Karar Metni*. (1945). İstanbul: TBB. Çoğaltma, Beyazıt Kütüphanesi HTU Arşivi.
- TBB İstanbul Bölgesi İdare Heyeti Tarafından 1945 Kongresine Sunulan Rapor*. (24 Kasım 1945). İstanbul: TBB. Çoğaltma, Beyazıt Kütüphanesi HTU Arşivi.
- TBB İkinci Umumi Kongresi Program Encümeni Raporunun Dördüncü Fıkrası*, Ankara: TBB. Çoğaltma. BCA, 030 10 85 561 6.
- Türkiye Gazeteciler Konferansı* (1955). İstanbul: İstanbul Gazeteciler Sendikası.
- Us, H.T. (1939). *İzahlı Basın Birliği Kanunu*. İstanbul: Vakit Matbaası
- Uzun, R. (2010). Basın Etiği Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Basın Birliği. *Cumhuriyet Döneminde İletişim*. Der. Nazife Güngör. Ankara: Siyasal Kitabevi. 129–150.
- Üstün, H. (2000). Babiâli’de Dokuz Patron Olayı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Üstün, H. (2010). Türkiye’de Devletin Yazılı Basına İlan ve Reklâm Dağıtım Politikaları ve Basın İlan Kurumu Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Zabit Ceridesi (28.06.1938). Ankara: TBMM
- Zaim, S. (1961). Türkiye’de Basın Mesleğinde Çalışan Fikir İşçilerinin İstihdam Şartları. *Yıllık Gazetecilik Enstitüsü Dergisi*, 172–195.

TABLO:**Tablo 1:** 1938'de Çıkarılan Basın Birliği Kanunu ve 1952'de Çıkarılan Basın İş Kanunu'nda Gazeteci İstihdam Şartları

Mesleki ve Sosyal Haklar	Basın Birliği Kanunu* 1938	Basın İş Kanunu ** 1952 (tadilatlı)
Mukavele mecburiyeti	Var	Var
Kıdem tazminatı		5 yıldan sonra
Feshi ihbar müddeti	4–8 hafta	4 hafta
Editoryal güvence	Var	Var
Fesihte tazminat	Yıllık 1 maaş	Yıllık 1 maaş
Tecrübe süresi	Üç ay	Üç ay
Hastalık müddeti	İki ay	Ücretsiz 6–18 ay
Normal Askerlik	Tam ücret	Tam, yarım ücret
Talim ve seferberlik	6 hafta ücretli izin	8–10 hafta ücretli izin
Yıllık ücretli izin	3–4 hafta	4–6 hafta
Haftalık ücretli izin	1 gün	1–2 gün
Normal mesai süresi	8 saat	8 saat
Fazla mesai ücreti	Normal ücret tutarında	% 50 zamlı
Fazla mesai süresi	Değişken	Günde 3 saat
Asgari ücret	Var (tatbik hükmü***)	Var
Ücretin peşin ödenmesi		Var
Kıdeme göre terfi	İki yılda bir (tatbik hükmü)	İki yılda bir
Denemede ücret ödemesi	Giderler için (tatbik hükmü)	Var
Bildirim zorunluluğu	Var	Var
Sosyal sigorta		Var
Ölüm tazminatı		Var
Sendika kurma		Var
Toplu sözleşme ve grev		1963 sonrası
Hukuki merci	Hakem	İş Mahkemeleri

(*) **Basın Birliği Kanunu'nda üçüncü faslın tam adı:** "Gazete ve Mecmua Sahipleriyle Bunlarda Çalışan Birlik Mensupları Arasındaki Karşılıklı Münasebetler"

(**) **Basın İş Kanunu'nun tam adı:** Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştiranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun.

(***) **Tatbik hükmü:** Basın Birliği Kanunu Tatbik Hükümleri Metni